

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-АНАЛІТИЧНИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розглядаються перспективні підходи до інтегрованого викладання мистецьких дисциплін шляхом формування художньо-аналітичних умінь у майбутніх учителів музики

У наукових дослідженнях представлено широкий спектр засобів забезпечення якості професійної підготовки, що досягається різними шляхами: оновленням змісту навчального процесу, орієнтованого на останні досягнення науки і практики, підвищенням професіоналізму, активною участю в науково-дослідницькій діяльності, вдосконаленням практичних умінь і навичок. Шляхи вдосконалення професіоналізму вчителів розкриваються в розробках нових технологій, зокрема, інтегрованого викладання мистецьких дисциплін у вищих закладах освіти, що призводить до створення та впровадження ефективних методик індивідуально-особистісного творчого розвитку майбутнього педагога, подолання обмежень у поетапному оволодінні технологією самовдосконалення особистості фахівця. Художньо-педагогічна діяльність майбутніх учителів музики вимагає виняткової компетентності в галузі мистецтва, практичних умінь і навичок, фундаментальних знань із педагогіки й психології, високого рівня загальної і художньо-педагогічної культури. Спеціалізація майбутніх фахівців відбувається на рівні методики викладання обраного предмета професійного спрямування і вимагає певної підготовки, яка має суттєві відмінності, наприклад, при підготовці вчителя музики і підготовці вчителя хореографії чи образотворчого мистецтва. На відміну від професійної підготовки, професійне становлення фахівця художньо-естетичних дисциплін, яке відбувається у вищому навчальному закладі, має спільну мету, форми, чинники (внутрішні й зовнішні) та засоби. І чим краще студент розуміється на різних видах мистецтва, тим вищих результатів досягає в процесі професійного становлення, яке покликане забезпечити розвиток професійної свідомості, вищий рівень професіоналізму, інтеграцію фахової мистецької та психолого-професійної підготовки, праксеологічну, рефлексивну та інформаційну озброєність майбутнього вчителя-викладача музики та дисциплін художньо-естетичного циклу [1: 23].

Впровадження нових освітніх технологій вимагає відповідної підготовки вчителів, професійне становлення яких відбувається в органічному взаємозв'язку з особистісним розвитком. Видатні діячі освіти (В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький) відзначали, що важливим для педагога є поєднання знань, педагогічних здібностей, умінь, професіоналізму і високої культури особистості. Досліджуючи процес формування художньо-аналітичних умінь у майбутніх учителів музики, слід зазначити, що суттєвий внесок у дослідження проблеми формування професійних умінь та навичок в учнів і студентів зробили вчені С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, Т.А. Ільїна, Є.М. Кабанова-Меллер, О.М. Леонтьєв, М.І. Махмутов, Н.О. Менчинська, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, М.М. Скаткін, Н.Ф. Талізіна та інші. У психолого-педагогічних дослідженнях уміння найчастіше розглядають як засвоєний суб'єктом спосіб виконання дій, що забезпечує здатність їх ефективного використання відповідно до поставленої мети та умов. Формування і функціонування вмінь здійснюється на основі активного, свідомого та цілеспрямованого практичного використання представленого в знаннях і навичках досвіду людини. Цей досвід – підґрунтя організації певної системи розумових і практичних дій, реалізація яких і забезпечує досягнення заздалегідь поставлених цілей діяльності. Коли умови діяльності змінюються, висуваючи до людини нові, більш складні вимоги, вміння вдосконалюються, стають засобом досягнення нових цілей, подальшого розвитку здібностей і збагачення існуючого досвіду, а також набуття нового. На пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу на музично-педагогічних факультетах педагогічних ВНЗ спрямовані дослідження Т.Г. Маріупольської, Л.М. Масол, О.П. Рудницької, О.Л. Шевнюк, О.П. Щолокової та інших. Ідея необхідності взаємозв'язку спеціальних та загально-педагогічних знань і умінь у професійній підготовці майбутніх учителів музики обґрунтована в працях О.О. Апраксіної, Л.Г. Арчажнікової, Н.А. Ветлугіної, Г.М. Падалки, В.Г. Ражнікова, О.П. Рудницької, Г.М. Ціпіна, В.М. Шацької. Зокрема, О.О. Апраксіна наголошує на важливості впливу комплексу мистецтв на уроці музики, який має повне право називатися уроком мистецтва, на єдності емоційного і свідомого, художнього і технічного, теорії і практики у процесі навчання.

В.Г. Ражніков пропонує модель нової підготовки спеціаліста музичного профілю, яка містить у собі інтеграцію спеціальної музичної, педагогічної та гуманітарної підготовки. У докторських дисертаційних дослідженнях М.П. Лещенко, О.П. Щолокової (1996), Н.Є. Миропольської, Г.О. Підкурманної (2003), В.Ф. Орлова (2004) вказується на те, що головним завданням кожного педагога є формування цілісної уяви про художню культуру, виховання естетичних почуттів засобами комплексу й інтеграції мистецтв, а ефективність художньо-естетичної підготовки фахівця полягає в поєднанні наукового знання, теорії і практики, у вирішенні пізнавальних і практичних завдань, у яких художні й аналітичні уміння займають одне з найважливіших місць.

Художні уміння, як складова художньо-аналітичних умінь особистості, уможливають пізнання, осмислення і перетворення світу, висловлюючи своє ставлення до нього, створюють матеріальні і духовні цінності, внаслідок чого з'являються твори мистецтва. Кожен мистецький твір має своє власне естетичне поле, яке необхідно уміти активізувати в процесі художньої діяльності. Цей процес має бути не лише споглядальним, але й практичним. Дослідження Л.С. Виготського, Б.М. Теплова підтверджують, що художня творчість і уміння творити

не залишається на відміну від інших форм діяльності виключно у рамках самої свідомості, а постійно переростає із діяльності духовно-теоретичної в діяльність перетворювально-практичну. Невипадково художня творчість, практичні художні уміння відіграють головну роль у багатьох системах, що одержали широке визнання в художній освіті і, зокрема, у системах музичної освіти Е. Жак-Далькроза, К. Орфа, З. Кодая, Ш. Судзукі, Б. Яворського,

Д. Кабалевського, Н. Ветлугіної. Відповідно, художньо-творчі завдання, спрямовані на створення нового художнього продукту чи фрагмента цього продукту (виконавської інтерпретації), вимагають високого рівня сформованості творчих художніх умінь. Кожен індивід створює та інтерпретує твори мистецтва залежно від свого досвіду, світогляду, можливостей сприйняття. У цьому контексті мистецтво і особистість є одним механізмом: мистецтво формує гармонійно розвинену особистість, а особистість створює і відтворює нові твори й оригінальні інтерпретації вже відомих шедеврів.

Концепції музичного виховання й сучасні інтегровані програми в галузі "Мистецтво" спрямовані на збагачення знань і розвиток аналітичних та художніх умінь у художньо-творчій діяльності, які допомагають реципієнту сприйняття зіставляти художні твори різних видів, відчувати їхні зв'язки, знаходити загальне й особливе в кожному мистецькому явищі. Майбутній фахівець повинен володіти не лише специфічно музичними та педагогічними вміннями – виконавськими, комунікативними, операційними, організаційними, пізнавальними, інтелектуальними, гностичними, творчими, але й художніми та аналітичними. Художньо-педагогічна діяльність вчителя музики вимагає включення в тезаурус майбутнього вчителя музики умінь педагогічного коментування виконуваних творів, умінь виносити критичні судження та писати художньо-критичні роботи (коментарі, рецензії, літературні описи та есе творів), розуміти ремарки авторського тексту (особливо в музичному мистецтві), уміння інтерпретувати твори різних видів мистецтва, імпровізувати (як виконавець і педагог), використовувати різні художні засоби при підготовці сценаріїв і програм свят, концертів, виховних заходів, музичних та мистецьких ігор і вікторин, творчо моделювати фрагменти уроків і ситуацій та ін. До художніх умінь майбутніх учителів музики віднесено: володіння музичними інструментами, технікою і методикою малювання, навички акторського перевтілення (інсценізації, театралізації, постановки) і красномовність, уміння створювати власні твори, імпровізації; уміння мислити не лише поняттями, але й звуковими уявленнями; спостережливість і здатність до адекватного вираження емоційного змісту вербальними засобами (мовою), а також іншими проявами – пластикою, інтонуванням, малюнком, які проявляються у специфічній здатності володіти "мовою" мистецтва. Розвиток творчих здібностей і художніх умінь є "необхідним і при створенні твору мистецтва, і при його сприйманні" [2: 86]. Аналітичні уміння передбачають: розвиток вербального і невербального інтелекту, уміння писати художньо-критичні роботи (коментарі, рецензії, вербальні описи, літературні описи і есе творів інших видів мистецтва, розуміти ремарки авторського тексту), використовувати операції логічного мислення (аналіз, синтез, узагальнення, судження, умовивід тощо), здійснювати оцінку і самооцінку діяльності. Закономірності формування художньо-аналітичних умінь не можуть бути висвітлені без зв'язку зі знаннями і навичками через те, що у будь-якому виді людської діяльності знання, навички й уміння виступають у складній взаємодії. У багатьох визначеннях дефініції "уміння" є спільний знаменник, а саме: уміння виявляються в діяльності, що має свідомий характер і ґрунтується на процесах мислення. Висхідною діяльністю вважається діяльність зовнішня, яка породжує всі види внутрішньої психологічної та включає в себе відповідні дії та операції. Художньо-аналітичні уміння найбільш повно розкриваються у творчо-перетворювальній діяльності, яка починається з бачення художнього образу мистецького твору і відбувається на основі аналізу і синтезу внутрішньої сутності та матеріалів і явищ довкілля. Активна зацікавленість ним породжує глибокі й сильні почуття, сконцентрованість, змушує замислюватися, аналізувати, застосовувати власний художньо-естетичний досвід. Це є проявом різних аспектів художнього бачення, без якого неможливий творчий процес, оскільки "бачити – це вже творчий акт" [3: 90]. Запам'ятати, зафіксувати яскраві моменти життя допомагає зорова, слухова, емоційна та інтелектуальна пам'ять, від точності і різноманітності якої залежить успіх створення, функціонування і відтворення художнього твору. Діяльність майбутніх учителів музики є не лише практичною і художньою, вона має елементи й наукової. Уміле сполучення теоретичних знань і практичних умінь є запорукою успішної професійної діяльності. Аналітичні уміння вимагають володіння різними видами аналізу, водночас аналітико-синтетична діяльність свідомості майбутніх учителів музики є складовою структурно-логічних засобів усіх форм мислення. Аналіз мистецького твору пов'язаний із переходом від перцепції сенсорної інформації до освоєння виразно-сміслових значень художньої форми. Спрямовуючи процес сприйняття на формальний аналіз структури, ми втрачаємо можливість знайти всі ті унікальні засоби виразності художнього твору, які застосував автор. Головне – не аналіз елементів мистецького твору, а значущість його окремих елементів у контексті цілого твору. Ознайомлення з різними методами аналізу мистецьких творів, застосування їх на практиці дає необхідну основу для майбутньої діяльності вчителя музики – педагогічної, науково-дослідної, виконавської. Враховуючи розмаїття видів мистецтва, історичні особливості створення і функціонування мистецьких творів різних стилів і жанрів, їх аксіологічну цінність, можемо зазначити, що важливо знати основну мету аналізу й уміти застосувати саме той метод, який у кожній конкретній ситуації є найактуальнішим.

Таким чином, завдяки аналітичним умінням кожне явище мистецтва аналізується з огляду на стилістичний, історичний, культурний та інші аспекти. Сформовані аналітичні уміння дають змогу сприйняти, проаналізувати, розглянути особливості форми і змісту твору мистецтва, індивідуально-творчу манеру, стиль і почерк автора, його світогляд із позиції наукового осмислення культури в цілому, конкретної епохи, художньо-стильовий напрям у мистецтві. У своїй основі вони мають різноманітні методи і види аналізу мистецьких творів, оперування якими визначає рівень аналітико-синтетичної діяльності особистості. Отже, інтегративне поєднання ху-

дожних і аналітичних умінь у новоутворенні – художньо-аналітичних умінь – уможлиблює процес аналітичного осмислення мистецького твору і набуття практичних художніх умінь майбутніми вчителями музики під час його аналізу, осмислення та інтерпретації. Зв'язок художніх і аналітичних умінь яскраво проявляється через аналіз-інтерпретацію мистецького твору, яка є центральним поняттям у художньому сприйнятті (О.П. Рудницька), в особистісно-ціннісному осмисленні мистецтва (І.П. Гринчук), елементом практичної художньо-творчої діяльності (Л.М. Масол). При сприйнятті творів мистецтва різних видів, стилів і жанрів сформовані художньо-аналітичні умінь допомагають перебороти специфічний бар'єр художньо-образної виразності кожного окремого виду мистецтва, дають пізнання багатомірності мистецтва, пізнання самого себе через світ позитивних і негативних емоцій. Завданням педагога з перших кроків художньо-естетичної діяльності учня є максимальне скорочення шляху переходу від споживання мистецтва до художньої діяльності, від виконавської, багато в чому відтворюючої діяльності, що копіює, до істинної творчості, у процесі і результаті якої народжується нове, особистісне, естетичне ставлення людини до навколишнього світу.

Недостатність спілкування з прекрасним як у житті, так і в мистецтві призводить до нерозуміння справжнього високого мистецтва. Певною мірою цей досвід набувається і під час сприйняття, аналізу, інтерпретації, і під час практичної художньої діяльності. Розвиток художньо-практичного та аналітико-теоретичного мислення у професійній підготовці майбутніх учителів музики дозволяє досягти єдності навчання, виховання і розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія. – К.: Наукова думка, 2003. – 263 с.
2. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания. Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 253 с.
3. Матисс А. Сб. статей о творчестве. / Под ред. А. Владимировского. – М.: Иностранная литература, 1958. – 124 с.

Матеріал надійшов до редакції 20. 02. 2005 р.

Плотницкая О.В. Теоретические основы процесса формирования художественно-аналитических умений.

В статье рассматриваются перспективные подходы к интегрированному преподаванию художественных дисциплин путем формирования художественно-аналитических умений у будущих учителей музыки.

Plotnitska O.V. Theoretical Basics of the Artistic and Analytical Skills Development.

The article analyses the long-term approaches to the integrated teaching of art disciplines through formulating artistic and analytical skills of prospective teachers of music.